

ИЗОБРАЖЕНИЯТА НА ПТИЦИ В АНТИЧНИТЕ ПОДОВИ МОЗАЙКИ ОТ БЪЛГАРИЯ ОТ ОРНИТОЛОГИЧЕН АСПЕКТ: ВИДОВЕ, ПРОИЗХОД И ТЪРГОВСКИ ВРЪЗКИ (II – VI В.Н.Е.)

Златозар Боев

Национален природонаучен музей – БАН

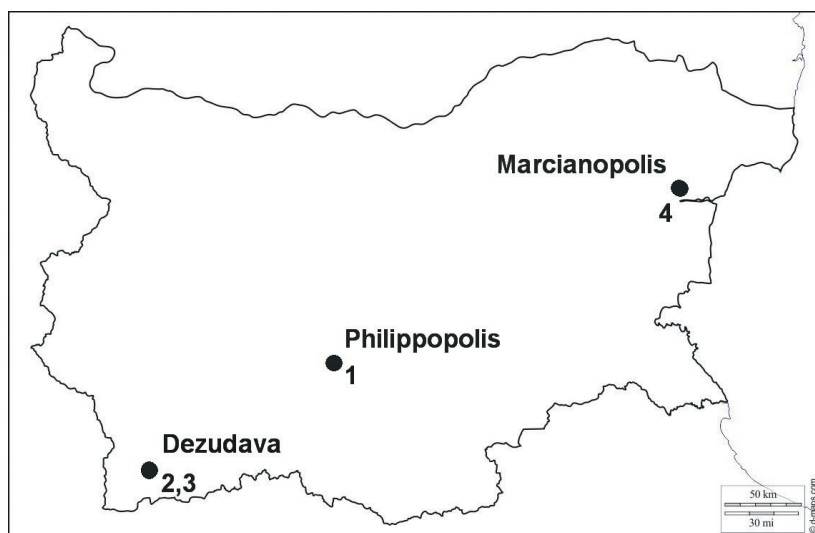
Резюме. Направен е опит да се представят, обобщят и интерпретират някои паметници на изобразителното изкуство от II – VI в. в България, съхранили мозаечни изображения на птици. Съвременното разпространение на някои от изобразените птици сочи за контакти в Античността със земите в Африканския рог и Индостан.

Ключови думи: изобразително изкуство; история на изкуството; анималистика; орнитоморфни мотиви; културно наследство

Изображенията на птици в античните мозайки са еднакво интересни както за изкуствоведите и археолозите, така и за орнитолозите. Нещо повече – оказва се, че мозайките биха могли да разкрият неизвестни страни от бита на хората в древността и техните взаимоотношения с птиците.

Като сюжети в изобразителното изкуство птиците са познати още от праисторически времена. В древността, Античността, Средновековието и новото време птиците винаги се били сред най-изобразяваните представители на животинското царство. Българските антични паметници съхраняват много шедеври на анималистичния жанр, сред които птиците заемат основен дял, но за съжаление, у нас досега те не са били обект на целенасочено изследване.

В настоящото обобщение представяме резултати от проучването на четири избрани антични паметника от римско време в България – образци на античното мозаечно изкуство в анималистичния жанр. Това са: (1) Голямата епископска базилика в Пловдив (някогашният Philippopolis), (2) Епископската базилика, (3) Базиликата на епископ Йоан в Сандански (античният Dezudava) и (4) Villa Urbana в Девня (античният Marcianopolis) (фиг. 1).



Фигура 1. Четирите проучени антични паметника: Голямата базилика в Пловдив (Philippopolis) (1), Епископската базилика (2), Базиликата на епископ Йоан (3) в Сандански (Dezudava) и Villa Urbana в Девня (Marcianopolis) (4)

Резултати от проучването на първия паметник са публикувани от Боев (2018), а на втория и третия – от Боев (2020). Настоящата публикация представя в синтезиран вид доклад на автора, изнесен на 16-ата конференция на Международната асоциация за изучаване на античните мозайки (AIEMA) в София (Боев 2024).

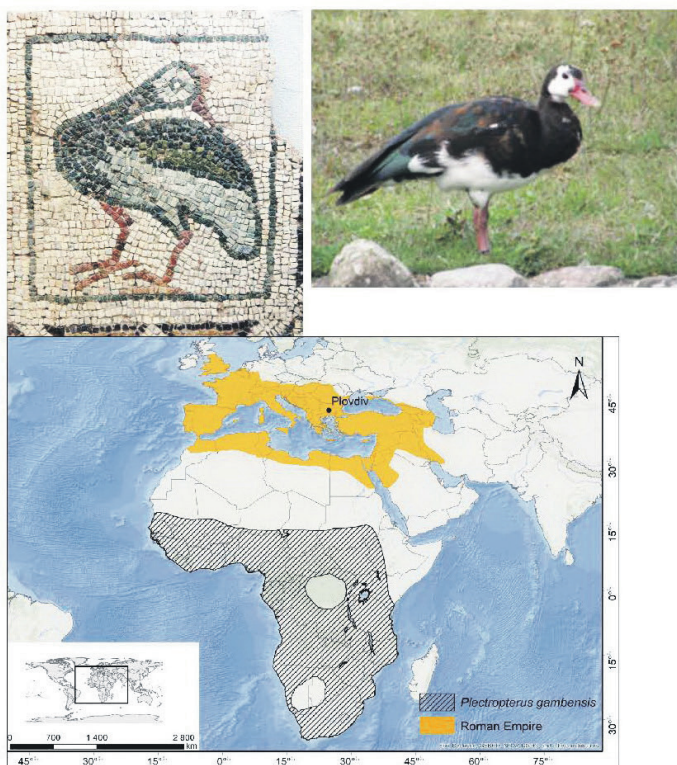
Птиците са едни от най-честите сюжети в изображенията от античните мозайки у нас. Бегъл преглед показва, че е така и в античните паметници на съседните ни Гърция и Северна Македония. За настоящото съобщение бяха прегледани общо над 320 изображения на птици в антични мозайки от паметници в страната.

Анализът показва, че биха могли да се изведат следните обобщения.

(1) Налице е удивително сходство в техниката на изработката. Използвани са малки цветни плочки с квадратна/правоъгълна форма, плътно наредени, очертаващи реалистично хабитуса и най-характерните (диагностични) белези на птиците. Пестеливо, но майсторски са предавани телесните пропорции и характерните пози, заемани от птиците.

(2) Огромното мнозинство от изобразените видове птици са екзотични видове, днес отсъстващи от съвременната орнитофауна на европейския континент. Прави впечатление значителният дял на птици, които днес обитават цялгодишно субсахарска Африка, Африканския рог (Етиопия, Сомалия, Еритрея) и дори полуостров Индостан.

(3) Всички изобразени птици се отнасят към групата на неврабчоподобните птици (Non-Passeriformes). Почти всички са едри видове, с яркоцветно и/или контрастно оперение (на индивидите от мъжкия пол), много от които и днес дори се използват за целите на т. нар. „декоративна фаунизация“, като пауни, гъски (фиг. 2), дропли (фиг. 3), патици, токачки (фиг. 4), гълъби (фиг. 5), папагали (фиг. 6) и др. Липсват изображения на хищни (грабливи) птици – орли, соколи, ястреби, бухали и сови.



Фигура 2. Съвременно разпространение на шпорокрилата (гамбийска) гъска *Plectropterus gambiensis*. Сн.: <https://shorturl.at/QjxE0>

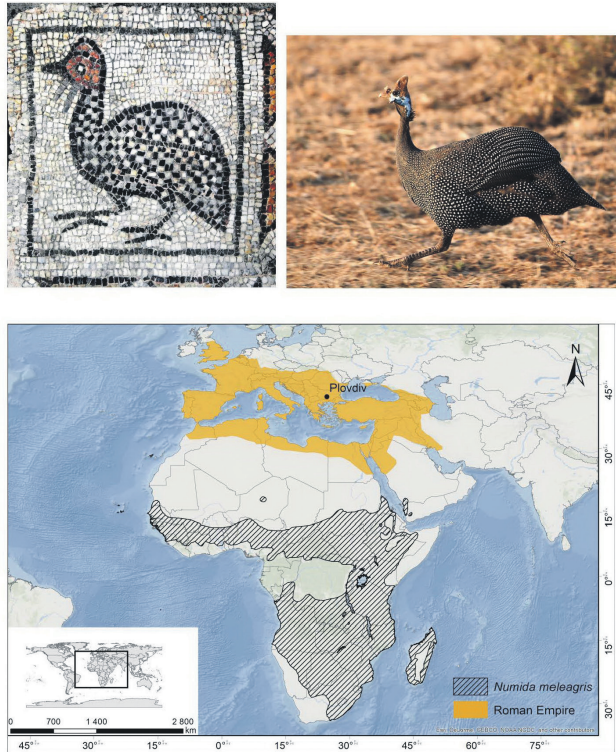


Фигура 3. Съвременно разпространение на малката индийска (флагова) качулата дропла (~ флорикан) *Syphoetides indicus*.

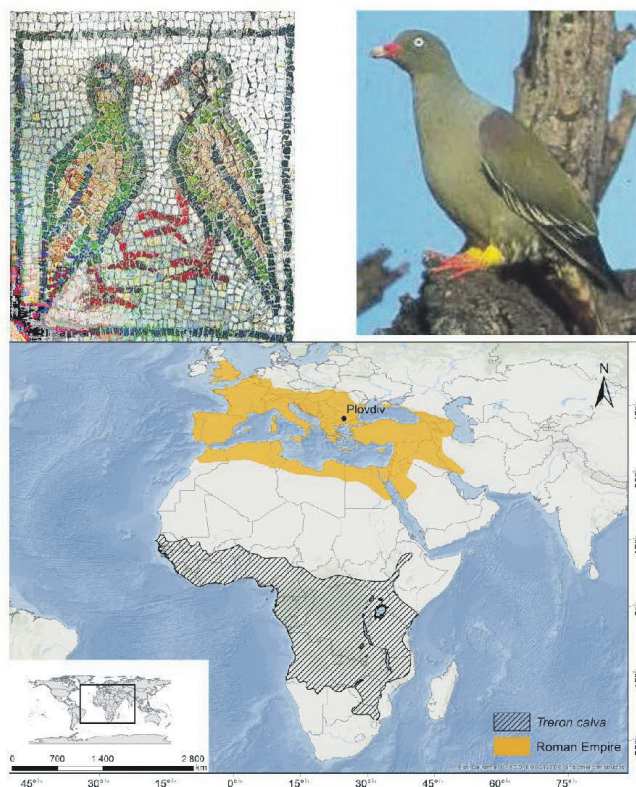
Сн.: <https://shorturl.at/XEJmK>

(4) Птиците са изобразени в стандартен пълен профил (ляв или десен). Това значително улеснява художника в изобразяването на диагностичните белези на отделните видове с пестеливите средства на мозаечните елементи.

(5) Всички птици са изобразени с прибрани крила. Разтворените крила с очертаващите се първостепенни махови пера са трудни за изобразяване чрез средствата на мозайките.



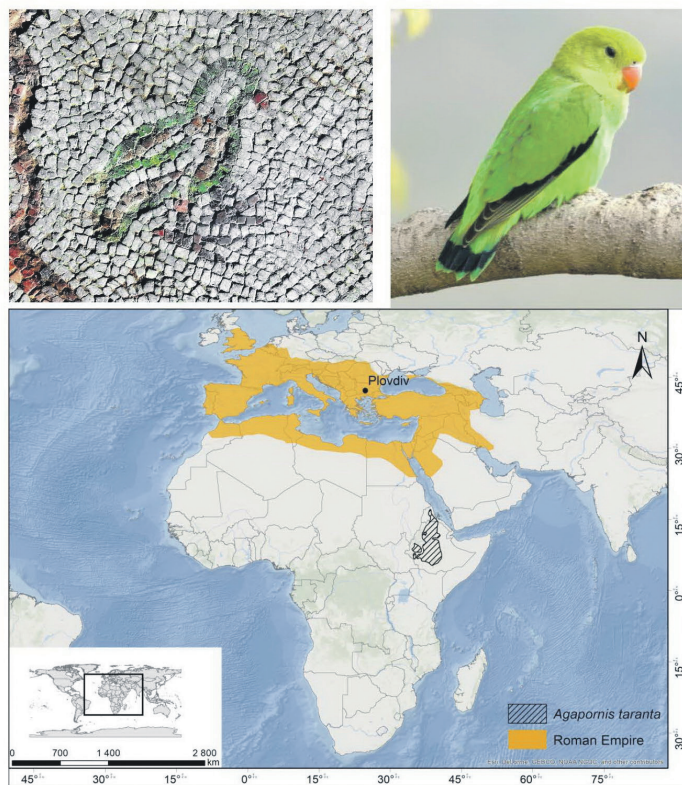
Фигура 4. Съвременно разпространение на шлемоглавата (обикновена) токачка *Numida meleagris*. Сн.: <https://shorturl.at/itSdA>



Фигура 5. Съвременно разпространение на африканския зелен гълъб *Treron calvus*. Сн.: <https://shorturl.at/ohX1j>

(6) За предаване на детайли от външния вид на птиците се използвани разнообразни по цвят мозаечни елементи. В кафяво-бежовата гама например са използвани плочки от 5 различни цвята, а в зелената – от три цвята, като общият брой на цветовите вариации достига до 16. Естеството (и оцветяването) на мозаечните елементи не са били обект на нашето проучване, но определено заслужават специално внимание.

(7) Мнозинството от изображените видове птици са с по-южно разпространение (дори и спрямо някогашните предели на Римската империя, която се разпростира далеч на юг). Това навежда на мисълта за интензивни контакти с населението на тези земи (основно Североизточна Африка и Югозападна и Южна Азия).



Фигура 6. Съвременно разпространение на абисинската (чернокрила) неразделка *Agapornis taranta*. – Сн.: <https://shorturl.at/1Fbwz>

(8) Изображенията на птиците са били творби на хора, които са познавали добре съответните видове. За постигането на такава реалистичност на изображенията има две възможности: или птиците са донасяни живи до днешните земи на България, или авторите на мозайките са посещавали земите, в които тези птици са били разпространени преди 1800 – 1600 години. И в двата случая се касае за контакти на Римската империя със задгранични и отдалечени земи в Африка и Азия. Има и трета възможност: образите да са били заимствани от други сгради от други части на Римската империя. И в този случай обаче реалистичността в пресъздаването на видово специфичните диагностични характеристики изисква познаването на изобразените видове птици.

В заключение, изображенията на екзотичните птици с палеотропично (етиопско) и индомалайско (ориенталско) разпространение от античните мо-

зайки от паметници в България потвърждават наличието на древни римски контакти с Източна и Транссахарска Африка и полуостров Индостан. Такива контакти са добре известни на историците и археолозите, но разгледаните тук изображения на птици от български архитектурни паметници от Античността за пореден път потвърждават тяхната достоверност.

REFERENCES

- BOEV, Z., 2018. Birds in everyday life and art in Bulgaria (Thracian and Roman periods). *Historia naturalis bulgarica*, vol. 27, pp. 3 – 39.
- BOEV, Z., 2020. Bird images in the mosaics of Late Antique basilicas in the town of Sandanski (Blagoevgrad Region, SW Bulgaria). *Historia naturalis bulgarica*, vol. 41, pp. 13 – 21.
- BOEV, Z., 2024. Images of birds on the ancient floor mosaics from Bulgaria from an ornithological aspect: Species, origin and trade (2nd – 6th c. AD). In: I. TOPALILOV (Ed.). *XVI Conference of the Association Internationale pour l'Étude de la Mosaique Antique AIEMA, Sofia 2024. Mosaics between East and West: Common traits, differences, exchanges, 14 – 20 October 2024: Abstracts*, p. 73. Sofia: Institute of Balkan Studies and Centre of Thracology “Prof. Alexander Fol”.

THE IMAGES OF BIRDS IN THE ANCIENT FLOOR MOSAICS FROM BULGARIA FROM AN ORNITHOLOGICAL ASPECT: SPECIES, ORIGIN AND TRADE RELATIONS (II – VI A.D.)

Abstract. An attempt has been made to present, summarize and interpret some monuments of fine art from the 2nd – 6th c. A. D. in Bulgaria, which have preserved mosaic images of birds. The modern distribution of some of the depicted birds points to contacts in antiquity with the lands in the Horn of Africa and Hindustan.

Keywords: fine art; history of art; animalistics; ornithological motifs; cultural heritage

✉ **Prof. Zlatozar Boev, DSc.**

ORCID iD: 0000-0002-8049-7509

National Museum of Natural History

Bulgarian Academy of Sciences

1, Tsar Osvoboditel Blvd.

1000 Sofia, Bulgaria

E-mail: boev@nmnhs.com; zlatozarboev@gmail.com